

MEER HEIDE OP DE HEUVELRUG

Bert Geerdes

Vergeleken met heidevelden in Drenthe, de Veluwe en Brabant is de Utrechtse heide bescheiden van omvang. Zelfs de grootste terreinen op de Heuvelrug – van noord naar zuid: Vlasakkers, Leuserheide en Leersumse Veld – kunnen zich niet meten met bijvoorbeeld de Dwingelose heide of de Kampina. De geringe afmeting is één van de redenen dat de biodiversiteit van de Utrechtse heide relatief sterk achteruit is gegaan. Veel terreinen zijn zo klein en geïsoleerd, dat gevreesd moet worden voor de toekomst van nog aanwezige populaties van diverse karakteristieke soorten.

Reddingsoperatie

Met de vaststelling van een belangrijk beleidsplan in 1996 – het Plan Veiligstelling Gebieden – heeft Provinciale Staten daarom besloten dat er 350 ha bos kan worden omgevormd tot open natuur, met name heide. De uitvoering van dit beleid stuitte op de Boswet. Intussen is de uitvoering van de Boswet gedelegeerd aan de provincies. Voorjaar 2003 heeft Gedeputeerde Staten nieuwe beleidsregels voor toepassing van de Boswet vastgesteld. Daarin is een oplossing gevonden voor de 350 ha omvorming naar heide. Het bos zal gecompenseerd worden in de vorm van nieuwe bossen op landbouwgronden rond grote steden en elders. Zo gauw ook het ministerie van LNV dit beleid ondersteunt, kan er voortvarend gewerkt worden aan de reddingsoperatie voor heidesoorten op de Heuvelrug.

Verscheidene kenmerkende soorten voor heide, stuifzand en droog schraal grasland zijn in Utrecht (vrijwel) verdwenen, zoals korhoen (uitgestorven), wulp (uitgestorven), nachtzwaluw (alleen Leuserheide), tapuit (alleen Leersumse Veld en vliegveld Soesterberg), gladde slang (uitgestorven), adder (uitgestorven) en heidegentiaanblauwtje (alleen Den Treek). Maar er blijven genoeg soorten over om zuinig op te zijn. Wie een kaart van de Heuvelrug bekijkt met het aantal Rode-Lijstsoorten per kilometerhok ziet de kilometerhokken met heidevelden er meteen uitspringen. De zandhagedis heeft nog grote populaties en ook de levendbarende hagedis – geen Rode-Lijstsoort, maar wel hard op weg er één te worden – komt nog wijdverspreid voor. De veldkrekkel komt nog maar op enkele terreinen voor, het heideblauwtje is algemener, de heivlinder lijkt zich steeds meer terug te trekken tot de grootste terreinen. De roodborsttapuit komt in vrijwel alle heideterreinen op de Heuvelrug voor die groter zijn dan 5 ha, de geelgors komen we in slechts drie gebieden tegen.

Omvorming van bos naar heide

Uitbreiding van het heideareaal gaat ten koste van bos. De meeste landbouwenclaves op de Heuvelrug zijn weliswaar begrensd als nieuwe natuur, maar gezien de landbouwkundige voorgeschiedenis zal het in het algemeen lang duren voor daar heide terugkomt. Waar moet er bos gekapt worden ten behoeve van heide? Voorop staat dat zorgvuldigheid geboden is. We zijn zuinig op het bos. De hoe-

veelheid te kappen bos is duidelijk begrensd: 350 ha. We moeten ook goed nadenken over de meest zinvolle locaties. Daarom is door de Provincie een uitwerking gemaakt van terreinen die in aanmerking komen voor omvorming van bos naar heide. Die uitwerking is gebaseerd op een aantal theoretische overwegingen.

Klein structuurrijk heideveldje op het Ginkelduin in Leersum – H. van den Bijtel

Het duurzaam voortbestaan van populaties van heidesoorten kan op de volgende manieren gewaarborgd worden:

- Verbeteren van de kwaliteit van de leefgebieden;
- Vergroten van de leefgebieden;
- Verbinden van de leefgebieden en opheffen van barrières.

Kwaliteit

Een goede kwaliteit is een eerste voorwaarde voor de levensvatbaarheid van populaties. Leefgebieden met een betere kwaliteit bieden ruimte aan grotere populaties bij gelijkblijvende oppervlaktes. De uitsterfkans vermindert. De kwaliteit is te verhogen dan wel in stand te houden door het nemen van de juiste inrichtings- en/of beheersmaatregelen. Zowel het Rijk als de Provincie stimuleert dit door middel van het beschikbaar stellen van subsidies. Door actief beheer (plaggen, begrazen) is de kwaliteit van veel heideterreinen sinds de jaren zeventig aanmerkelijk verbeterd.

Vergroten

Hoe groter een terrein, hoe meer soorten er kunnen leven, hoe groter de populaties kunnen zijn en hoe kleiner de uitsterfkans is. De minimale grootte van een terrein om daar een duurzame populatie te handhaven varieert per soort. Daarover is nog veel onbekend. Het is ook afhankelijk van veel factoren. Er zijn wel een aantal afmetingen te noemen die als kritische ondergrens voor (groepen van) soorten lijken te werken. Dit zijn 5 ha, 15 – 20 ha en 40 – 50 ha. Deze kritische afmetingen zijn door de Provincie toegekend aan de heideterreinen op de Heuvelrug waarbij de bestaande afmeting en de aanwezige soorten richtinggevend zijn geweest. Het nog verder vergroten dan 50 ha biedt in de Utrechtse situatie weinig meerwaarde. Uiteraard blijven de bestaande grotere terreinen wel gehandhaafd.

Verbinden en opheffen barrières

Door leefgebieden te verbinden kunnen individuen van soorten zich makkelijker van het ene leefgebied naar het andere verplaatsen (dispersie). Dit betekent genetische uitwisseling. Bovendien kunnen geschikte leefgebieden waar een soort verdwenen is, weer gekoloniseerd worden. Het ecologisch verbinden van leefgebieden kan op verschillende manieren gebeuren. Een goede verbinding heeft de vorm van een corridor (heidestroom van tenminste 25 meter breed). Corridors hebben bij grotere lengtes echter nogal wat nadelen, zoals een groot ruimtebeslag en een versnipperende werking op het bos. Daarom kiest de provincie alleen voor corridors als de lengte kleiner blijft dan 1,5 km. Een groot deel van de bestaande heideterreinen kan dan goed met elkaar verbonden worden.

Heidekaart

Zo heeft een mengeling van theoretische en pragmatische overwegingen geleid tot een (concept) heidekaart voor de Heuvelrug waarop een gedeeltelijk samenhangend systeem van heideterreinen zichtbaar wordt. We krijgen dan 11 heideterreinen van 40 – 50 ha en nog eens 4 van 15 – 20 ha. Deze zijn weergegeven in de tabel (van noord naar zuid).

Doelstelling vanaf 40 – 50 ha	Doelstelling 15 – 20 ha
De Stulp – Pluismeer (NW van Soest) Noordkant vliegveld Soesterberg - De Zoom - Lange Duinen Oostkant vliegveld Soesterberg - De Stompert - Vlasakkers Leusderhei Hazenwater (Den Treek) Treekerpunt – Kelderbosch (Den Treek) Heidestein – Hoogkanje (ZO van Zeist) Leersumse Veld - Breeveen - Ginkelduin Slaperdijk - Egelmeer Heide bij Elst (N van Elst) Remmerdense hei - Plantage Willem III (NO van Elst)	Ringheuvels (Den Treek) Treekermeer (Den Treek) Krakeling (NO van Zeist) Kwintelooyen (Dikkenberg)

In het centrum van de Heuvelrug zijn dan alle terreinen door middel van corridors met elkaar verbonden. Het betreft de grote terreinen 2 tot en met 6 en de kleinere terreinen 1 tot en met 3 (8 van de bovenstaande 15 terreinen). Hierin zijn dan

ook nog verschillende kleinere terreintjes opgenomen, zoals de Korte Duinen, Monnikenbosch en heideveldjes tussen de Leusderhei en de Krakeling. Van groot belang is ook de verbinding tussen Leusderhei en Vlasakkers: over de A28 en de provinciale weg Utrecht - Amersfoort komen wildviaducten die mede voor heidesoorten, zoals heideblauwtje en zandhagedis, geschikt worden gemaakt.

Heideblauwtje op dopheide, Breeveen, Leersum – H. van den Bijtel

De andere terreinen zullen min of meer geïsoleerd blijven. Maar omdat de afmetingen worden vergroot en eventuele interne versnippering wordt verminderd zullen veel soorten er toch beter stand kunnen houden. Tussen de bovengenoemde 15 terreinen ligt nog een tiental stapstenen die waar nodig uitgebreid kunnen worden tot 5 ha. Tenslotte zijn er nog hectares gereserveerd voor speciale doelen, zoals stuifzandrestanten met jeneverbes en vochtige heide. Andere bestaande terreinen worden bij voorkeur actief in stand gehouden, maar uitbreiding ten koste van bos is niet aan de orde.

Afwegen van belangen

Op het Leersumse Veld is Staatsbosbeheer al geruime tijd bezig met het vergoten van de heide. Men is daar nu "klaar". Verheugend is dat verschillende particuliere eigenaren ook al begonnen zijn met de uitvoering van dit beleid. De natuurbeheerders hebben lang gewacht op de kans heideterreinen te vergroten. Daarbij spelen ook landschappelijke, cultuurhistorische en recreatieve belangen een rol.

Elk concreet project wordt door een team van provinciale specialisten beoordeeld. Daarbij wordt uiteraard gekeken of het past in het hier beschreven beleid. Maar er wordt ook heel goed gekeken naar het bos dat verwijderd moet worden. De ecologische waarden en potenties van het bos en van de hei worden nauwkeurig tegen elkaar afgewogen. In 2001 en 2002 is de hele Heuvelrug geïnventariseerd op oude bosgroeiplaatsen en oude boskernen met autochtone bomen en struiken. Deze locaties zullen bijvoorbeeld zeker niet worden omgevormd naar heide. Het is vooral eenvormig naaldhoutbos met weinig natuurwaarde dat wordt omgevormd naar waardevolle open natuur.

Boomleeuwerik – Arjan Boele

Hoewel de uitvoering gefaseerd zal plaatsvinden zal het kappen van het bos niet onopgemerkt voorbijgaan. Het zal ook enige tijd duren voor de heide en bijbehorende flora en fauna bezit genomen hebben van het nieuwe terrein. Dit kan vragen en weerstand opwekken. Het is dan goed om te weten dat de minst waardevolle bossen plaats maken om te zorgen voor de redding van tal van sterk bedreigde planten- en diersoorten van open natuur op de Utrechtse Heuvelrug.

Bert Geerdes is specialist beleidsuitvoering bij de sector Natuur, Bos en Landschap van de provincie Utrecht. Hij houdt zich in het bijzonder bezig met de ondersteuning van particuliere natuurbeheerders, zowel wat betreft het beheer van bestaand bos en natuur, als wat betreft de omvorming van landbouwgronden naar nieuwe natuur. Daarnaast is hij actief lid van RAVON (Reptielen, Amfibieën en Vissen onderzoek Nederland), afdeling Utrecht.